

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

O HRVATSKOM PRAVOPIS(ANJ)U IZ PRAVOSPISATELJIČINA PERA

Lada Badurina
PRAVOPISNE STUDIJE

Zagreb: Matica hrvatska, 2017.

Znanstvena, nastavna i stručna djelatnost prof. dr. sc. Lade Badurine veoma je bogata i razgranana. Njezine se knjige te znanstveni i stručni radovi ugrubo mogu podijeliti na nekoliko područja: pravopisna norma, diskursna stilistika, nadrečenična sintaksa, lingvistika teksta, pragmalingvistika itd. Autoričin je znanstveni put, a onda i interes ponajprije obilježen ortografskom problematikom. Magistrirala je i doktorirala na pravopisnim temama, njezina prva objavljena znanstvena knjiga (*Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja: Metodologija rada na pravopisima*. 1996.) također se bavi hrvatskim pravopisom i pravopisanjem, a svoje je teorijsko-metodološko znanje praktično primijenila u izradi *Hrvatskoga pravopisa* (Matica hrvatska. 2007., 2008.) kao suautorica uz Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića. O istoj je standardološkoj temi objavila iznimno velik broj studija, članaka i ras-

prava. Monografija koja je pred nama zapravo je očekivani slijed i kontinuitet Badurinine plodne i vrijedne znanstvenoistraživačke djelatnosti usmjerene na hrvatsku ortografiju.

Knjiga *Pravopisne studije* prof. dr. sc. Lade Badurine sadržava 324 stranice. Metodološki je podijeljena na tri središnja poglavlja ili tri tematska bloka koji se najšire mogu opisati kao teorijsko-metodološki aspekti pravopisnoga normiranja (I. *O pravopisu načelno, o pojedinim pravopisnim temama konkretno*: pet studija), povijest hrvatskoga pravopisanja (II. *Iz povijesti hrvatskoga pravopisa*: deset studija) te hrvatski pravopis u široj sociolingvističkoj perspektivi (III. *Hrvatski pravopis u široj sociolingvističkoj perspektivi*: tri studije) kojima prethodi *Riječ unaprijed*, a iza kojih slijedi popis pravopisnih izdanja te sve ono što obično čini dobru znanstvenu aparaturu: popis literature, popis prethodno

objavljenih priloga prerađenih i redigiranih za ovu knjigu, popis pravopisnih izdanja, kazalo imena, kratak autoričin životopis te sadržaj.

Hrvatski je pravopis lajtmotiv ove knjige i on povezuje 17 pravopisnih, pomno i promišljeno izabranih, studija nastalih u razdoblju od dvaju desetljeća. Najstariji tekst pripada 1996. godini, a najnoviji 2015. godini. Četiri su teksta izvorno nastala u suautorstvu (dva s I. Pranjkovićem, jedan s M. Matešić i jedan s N. Palašić). Ti su tekstovi za ovu knjigu više ili manje izmijenjeni, neki su temeljito redigirani, a neki su izmijenjeni i naslovi. U *Bibliografskoj bilješci* na kraju knjige autorica navodi popis tih studija.

Autorica nam, u poglavlju koje naziva *Riječ unaprijed*, između redova zapravo govori o motivima koji su je sve ove godine vodili te o ljubavi spram pravopisnim temama. Pravopis je naime u nas česta tema, a Badurina na to veli da se tomu ne treba čuditi jer su pitanja hrvatskoga jezika i (pravo)pismenosti tijesno povezana s našim identitetom. Nedovoljno upućenu javnost mogu zbunjivati različite, ponekad i posve kontradiktorne interpretacije ne samo hrvatske pravopisne prošlosti, nego i aktualnih pravopisnih rješenja, stoga se autorica, rekli bismo isuviše skromno, nada da njezina knjiga na pokoje od pitanja ipak može ponuditi prihvatljiv odgovor.

Naslov je prve cjeline Badurinine knjige *O pravopisu načelno, o pojedinim pravopisnim temama konkretno*. Sam nas naslov uvodi u svijet hrvatskoga pravopisa lepršavim i osebnim jezikom i stilom koji odlikuje sve autoričine radove. Ona s lakomćom piše te nam svoje znanstvene misli, ideje i zaključke prenosi posebnom zanimljivošću.

U prvoj se studiji (*Jezik i pravopis: teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju*) već prvom rečenicom iznosi bit pravopisa općenito: „Pravopisni je plan stjecište svih jezičnih razina.” i od nje se kreće u gradnju znanstvenih ideja, misli i zaključaka. Autorica je svjesna složenosti problema i isprepletenosti pravopisne norme s ostalim jezičnim normama, ali i činjenice da se tradicijski mnoge nepravopisne teme, najčešće zbog davno „zacrta ne” metodologije njihove izrade, nalaze u pravopisnim knjigama. U razmatranju metodologije pravopisnoga normiranja načelno su izdvojena tri aspekta: 1. dosezi pravopisne relevantnosti (koji pojedinačni problemi pripadaju pravopisu, a koji ne), 2. formulacije pravopisnih pravila (kakav treba biti metajezik pravopisa) i 3. struktura pravopisne knjige (koji će pravopisni problemi dobiti svoja poglavlja), ali je autorica itekako svjesna njihova međusobnoga prožimanja i nemogućnosti povlačenja stroge granice među

njima. S pitanjima metodologije pravopisne knjige prvi se pozabavio Marčel (Marcel) Kušar 1889. godine. Zanimljivo je da pravopisnu normu dovodi u vezu s pravogovornom, a one se obje odnose na plan jezične realizacije (pisani i govoreni). Kušar je dakle zacrtao praksu izrade pravopisnih knjiga te se na njega ugledao i Broz u svojem *Hrvatskom pravopisu*. Obojica su bili svjesni što pripada, a što ne pripada pravopisnoj knjizi te su to i izrije kom navodili. Nisu međutim neke probleme mogli izostaviti jer ih nije bilo u tadašnjim normativnim priručnicima, ponajprije u gramatici. Autori kasnijih hrvatskih pravopisa također su se naslanjali na gramatiku, ali se u njihovim pravopisima više izrije kom ne navodi što pravopisu pripada, a što ne. Tako se kušarovsko-brozovski omjer pravopisnoga i gramatičkoga u pravopisnoj knjizi ukorijenio u metodologiji izrade hrvatskih pravopisnih priručnika do osamdesetih godina 20. stoljeća, tj. do pojave Anić-Silićeva pravopisnoga priručnika. Taj se priručnik međutim metodološki razlikuje od svih dotadašnjih, pokušavajući pravopis lišiti onoga nepravopisnoga u njemu. Nova je koncepcija pravopisne knjige nužno potakla i pitanje stava prema tradiciji izrade pravopisa kao knjige. Anić i Silić svoj su pravopis lišili dijelova koji govore primjerice o jednačenju

glasova po zvučnosti, jednačenju po izgovornom mjestu, ne navode podjele šumnika prema akustičkim i artikulacijskim svojstvima itd. U njihovu *Pravopisu hrvatskoga jezika* (1986. i 2001.) pravila se o tim temama formuliraju na temelju pravopisnoga promišljanja i pristupa, tj. govori se o kombinacijama fonema te o njihovom ostvaraju u pismu. Činjenica jest da je takav pristup pravi pravopisni, ali je činjenica i to da taj i takav pristup od korisnika zahtijeva ili da poznaje gorenavedena gramatička pravila ili pak da napamet uči sve moguće pozicije u kojima se koji fonem može naći te sve njegove promjene koje se onda bilježe ili ne bilježe. Priklonit ćemo se zaključku da u pravopisima ipak svjesno treba ostaviti neke gramatičke podatke koji olakšavaju učenje pravopisnih pravila. Slična je situacija i s poglavljem kojim se propisuje sastavljeno i nesastavljeno pisanje te odnosom između različitih jezičnih razina. Ponekad je teško formulirati, definirati i uspostaviti pravopisna pravila, a da se pritom ne ulazi u druga jezična područja, npr. morfologiju, leksikologiju i sintaksu. Tu primjerice spada i problem sklonidbe stranih vlastitih imena jer bi ona zapravo trebala biti riješena u okvirima morfologije. U gramatikama se imena gotovo ne opisuju, a ako se i spominju, riječ je o hrvatskim imenima, dok preci-

znih podataka o tome kako se sklajnaju strana vlastita imena najčešće nema. Zbog toga je i taj problem dospio u okrilje pravopisa. Prvi su se tim problemom sustavno uhvatili ukoštac Anić i Silić u svojem pravopisu. I nije čudno da se pravopisnim pravilima propisuje kako se piše genitivni oblik vlastitih imena koja u nominativu završavaju na *-i*, *-y*, *-ee* (npr. *G Verdia* ili *Verdija*) jer to jest pravopisni problem, ali pravopisni problem nije i genitiv od imena *Giuseppe* (*G Giuseppea* ili *Giuseppa*). Zašto? Zato što je to pravi morfološki, a onda i gramatički problem (je li u nominativu gramatički morfem *-e* ili *-ø*). U potpoglavlju *Oblikovanje pravopisnih pravila* autorica propituje načine oblikovanja pravopisnih pravila. Ona bi nužno trebala pretpostaviti i u sebi sadržavati korisnikove potrebe i njegovo jezično predznanje. To je međutim veoma teško jer se ne može izbjeći uporaba različitoga nazivlja (najčešće gramatičkoga), a ono prosječnom korisniku može otežati prohodnost kroz sadržaj pravopisne knjige. Autorica i za taj problem nudi rješenje, a ono se odnosi na izradu glosara/pojmovnika u kojemu bi bilo popisano i na jednostavan način objašnjeno jezikoslovno nazivlje kojim se autori služe. Struktura pak pravopisne knjige uvelike ovisi o tipu uočenih pravopisnih problema, stoga su primjerice noviji pravopisi izostavili

poglavlje o pisanju fonema */h/* jer se ono više ne prepoznaje kao standardnojezični problem.

Druga studija *O metodologiji rada na pravopisu: hrvatska iskustva govori* o tome kako se na pravopisnom planu susreću i prepleću različiti tipovi odnosa: 1. pravopisa i (jezične) politike, 2. pravopisa i tradicije pismenosti i 3. pravopisa i jezika. Badurina se u promatranoj studiji, kada je riječ o odnosu pravopisa i jezične politike, nužno dotiče morfološkoga i fonološkoga pravopisnoga načela. Nadalje, kad je riječ o tradicijskom načelu Badurina navodi da se ono shvaća na različite načine, što je istina, te se na taj način pravopisne dvojbe samo povećavaju i produbljuju. Tako se različita pravopisna rješenja podupiru ugledanjima na različite dijelove dijakronije hrvatskoga pravopisa.

Na konkretnim primjerima autorica potkrepljuje relativnost načela tradicije, ali i upozorava na ozbiljan pokušaj manipulacije tom tradicijom. Ozbiljniji problem od pisanja *neću* i *ne ću* Badurina vidi u pisanju *kratkoga je* iza tzv. pokrivenoga *r*. U devedesetim godinama 20. st. obje su ove pravopisne činjenice promijenjene u izdanjima Babić-Finka-Moguševa *Hrvatskoga pravopisa*. Nadalje, zanimljivo je i Badurinino promišljanje o pravopisnom rječniku, tj. o njegovu korpusu. Pita se hoće li u nj ulaziti samo standardno-

jezični leksemi, odnosno nemamo li pravo biti pismeni i onda kad pišemo supstandardne lekseme? Ako se pak u pravopis odluče uvesti i ovi drugi leksemi, to se nikako ne bi smjelo napraviti bez dobroga plana, tj. važno je pitanje u kojem postotku će ti leksemi ući u pravopis te gdje treba uspostaviti granicu?

U trećoj studiji *O interpunkciji – i načelno i konkretno: hrvatska interpunkcija s osvrtom na srpska i crnogorska iskustva* autorica govori o interpunkcijskoj normi. Ona se zasniva na trima osnovnim načelima: strukturnom (ili gramatičkom), semantičkom (ili logičko-semantičkom) te na ritmo-melodijskom. Ta se načela međusobno ne isključuju, nego se ponekad i isprepleću. Nije naime moguće povući jasnu granicu među njima i isključivo pisati samo prema jednome od načela. Vratimo li se u povijest i uzmemo li Brozov *Hrvatski pravopis*, vidjet ćemo da se Broz 1892., sasvim sigurno, smatra Badurina, ugledao na njemački pravopis, ali i na raniju hrvatsku pisanu praksu te je po uzoru na sve to propisao strukturnu interpunkciju. S druge strane Belić u svojem *Pravopisu srpskohrvatskog jezika iz 1923. godine* kodificirao je tzv. slobodnu interpunkciju, također ne zanemariivši stariju, pretkodifikacijsku pisanu praksu. Formalno sjecište hrvatske i srpske interpunkcijske norme događa se u vrijeme novosadske

pravopisne knjige koja je propisala dogovorena pravopisna rješenja i na njima zasnovana pravopisna pravila te ustrojavanje tzv. slobodne interpunkcije. Zanimljivo je, te se Badurina spravom čudi, da se ta i takva interpunkcija, za razliku od mnogih drugih, za zajednički pravopis, dogovor(e)nih rješenja, nikad nije dovodila u pitanje. Valja međutim naglasiti i to da je logičko-semantička interpunkcija ponajprije informativnija od gramatičke, pa iako zahtjevnija, bolje odgovara duhu i sintaksi hrvatskoga jezika. Iz tih razloga autorica smatra da je dobro što se nakon devedesetih nije diralo u taj interpunkcijski tip. Sve to međutim ne znači da u pisanoj praksi problema nema. Jezici čiji pravopisi propisuju (logičko-)semantičku interpunkciju nužno imaju više pravopisnih pravila kojima se ona regulira. Najzanimljiviji pravopisni znak u tom je smislu zarez te on, kao najčešći znak obilježavanja međurečenične granice, zahtijeva mnogo više pravila od drugih unutarrečeničnih i međurečeničnih znakova. Pravopisne se nedoumice, očekivano, najviše ogledaju u (ne)shvaćanju pravila o pisanju zarezu u zavisnosloženim rečenicama, tj. prema tim se pravilima strogo razlikuje strukturna od (logičko-)semantičke interpunkcije. Badurina se nadalje, i opet spravom, pita je li ta (logičko-)semantička interpunkcijska norma dobro opisana

i propisana u pravopisnim priručnicima (hrvatskom, srpskom i crnogorskom). Samo gramatičko ustrojstvo rečenice nije dostatno za uspostavljanje pravila semantičke interpunkcije, smatra Badurina, te navodi da je obavijesno ustrojstvo iskaza (kontekstualno uključena rečenica) zapravo čvrst kriterij za uspostavu interpunkcijskih pravila. Na taj način sloboda „slobodne” interpunkcije dobiva konkretne okvire te se dokidaju situacije u kojima se zarez na međurečeničnim granicama može i ne mora pisati (misli se na rečenicu u smislu gramatičkoga ustrojstva, tj. izvan konteksta). I u tom smislu interpunkcijski znakovi zapravo nadilaze rečenične okvire, pa bi o njima, smatra Badurina, trebalo promišljati kao o tekstnim znakovima. Takvu se metodološkom pristupu mogu pronaći zamjerke (a kojemu ne mogu?!), ali ih je autorica itekako svjesna. Time se nužno povećava složenost kodifikacijske interpunkcijske norme, a onda i njezina primjena, što nas međutim nipošto ne bi trebalo obeshrabriti jer zauzvrat dobivamo semantički razlikovniju i komunikacijski točniju interpunkcijsku normu.

Pravopisni su rječnici vrsta normativnih rječnika te važan dio pravopisnih priručnika, pa četvrta studija *Leksikografske naznake o izradi pravopisnih rječnika: hrvatska iskustva* govori upravo o njima. Autorica

si odmah na početku postavlja dva pitanja: „1. koliko hrvatskim pravopisima pridruženi rječnici udovoljavaju kriterijima za izradu takva tipa rječnika” te 2. „jesu li se korisnici hrvatskih pravopisnih knjiga u desetljećima koja nas dijele od pojave Brozova Hrvatskoga pravopisa iz 1892. doista naučili na pravi način služiti pravopisnim rječnicima”. Važno je tu još jedno pitanje, ono koje ne zaobilazi nijednoga leksikografa – što jest, a što nije leksička jedinica, tj. hoće li višerječnice biti dijelom kojega rječnika, u ovom slučaju pravopisnoga. Pritom je riječ o jedinicama koje ulaze u poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju. To vodi i do pitanja opsega pravopisnoga rječnika, a on se od Broza naovamo samo povećavao.

Peta Badurinina studija *Pravopis u kontekstu – kontekst u pravopisu: o primjerima u pravopisima hrvatskoga i crnogorskoga jezika* tematski je veoma zanimljiva. Autorica naime proučava primjere kojima autori pravopisa potkrepljuju pravopisna pravila. Ti primjeri rasvjetljuju dvije: metodologiju pravopisnoga normiranja te međusobni odnos autora pravopisa i/ili izdavača spram društvenih i političkih okolnosti u kojima knjiga nastaje i objavljuje se. Jasno je da će se najveći broj primjera pronaći u poglavlju o pisanju interpunkcijskih znakova. Badurina je pregledala i ispisivala rečenice i rije-

či iz devet pravopisa, osam hrvatskih i jednoga crnogorskog. U skladu s vukovskom koncepcijom u Broza se nalaze primjeri iz narodne književnosti i poslovice. U Boranićevim se pravopisima ništa bitno nije promijenilo, pa se i kod njega nalazi narodna epika, nešto biblijskih citata, ali i primjera iz hrvatske književnosti. U Boranićevu poslijeratnom izdanju (1947.) dolazi do većih promjena, tj. u njemu se nalaze ideološki obojeni primjeri (vezani uz NOB i komunističke ideje). Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971. svjedokom je nove standardnojezične koncepcije, one praške, koja se ugledala na dobre pisce. Prema primjerima se na taj način lako iščitava ne samo osobni ukus autora pravopisa, nego i duh vremena u kojemu su oni stvarali i živjeli.

Druga cjelina Badurinine knjige nosi naslov *Iz povijesti hrvatskoga pravopisa*, a sastoji se od deset studija. Prva studija nosi naslov *Hrvatski slovoпис i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju*. U njoj autorica prikazuje smjene pisama, reforme grafije, sukobe zagovornika različitih političkih opcija, a s tim u vezi i ortografskih zamisli i koncepcija te preko svega toga odabir slovoписnih i pravopisnih rješenja najprikladnijih za pisanu sliku hrvatskoga jezika. U središtu je autoričina istraživanja hrvatska latinična grafija, o kojoj se, a autorica je

toga itekako svjesna, ne može govoriti ne osvrćući se na druga dva pisma, kreirana za slavenski jezik i prilagođena starohrvatskom fonološkom sustavu. I latinica je pretrpjela različite promjene jer nije imala grafeme kojima bi se bilježili specifični hrvatski fonemi, ponajprije palatali. Svi pokušaji i sve reforme latinice i njezine prilagodbe hrvatskom fonološkom sustavu (dalmatinska, kajkavska, slavonska) imale su jedan cilj – grafijski sustav učiniti jednoznačnim. Prijepori među njima protezali su se i nastavljali se sve do u 19. stoljeće, do Gaja i njegove reforme, kad hrvatski latinični slovoпис ulazi u zadnju fazu svojega razvoja te se uz velika nastojanja da se svaki fonem bilježi jednoslovom ipak to ne uspijeva. Tako da hrvatsku latinicu i danas čine osnovni grafemi (jednoslovi), izvedeni grafemi (č, ć, đ, š, ž) i složeni grafemi (dž, lj, nj). Trenutak u kojem se počinjao nazirati kraj slovoписnom usustavljivanju, jest trenutak u kojem će u prvi plan isplivati pitanje uređenja hrvatskog pravopisa, odnosno fonološkoga i morfonološkoga pravopisnog načela, njihovih smjenjivanja i prožimanja. Badurina nam u navedenoj studiji daje sažet pregled slovoписnih i pravopisnih prilika u predstandardizacijskom razdoblju, ali on je i dostatno iscrpan te se iz njega može dobiti utemeljen i pouzdan uvid u

višestoljetni razvoj hrvatske (pravo)pismenosti. Tek je prestanak zaokupljenosti hrvatskim slovopisom u već zreloom 19. stoljeću stvorio klimu u kojoj su iznjedreni i prvi pravi pravopisni priručnici. O njima, ali i o ljudima važnima i svojim djelovanjem zaslužnima za razvoj hrvatskoga pravopisa govore poglavlja/studije koja slijede. Badurina nam do u detalje opisuje, objašnjava i predočuje važnost Partaševa, Kušarova i Brozova pravopisa, pravopisa koji su se od 1850. do 1892., svaki na svoj način, odmaknuli od slovopisnih tema i označili početak pisanja hrvatskih pravopisnih knjiga u kojima je propisana pravopisna norma. Autorica, među ostalim, istražuje i propituje i Babukićeva pravopisna rješenja te način na koji je o njima govorio u svojim gramatikama (*Osnova slovnice slavjanske*, 1836. i *Ilirska slovnica*, 1854.). Te spoznaje iznosi u studiji *Vjekoslav Babukić i pravopis*. Pravopisne su teme podijeljene u tri cjeline: pisanje fonema na granicama morfema, rastavljanje riječi na kraju retka, što razumijeva i podjelu riječi na slogove te pisanje velikih početnih slova. U posebnu su cjelinu izdvojena pravila o pisanju interpunkcijskih znakova ("O stavačnih znacih"). Babukićev je pravopis morfonološki, što je i odlika ilirskoga razdoblja, ali autorica spravom propituje je li takav odgovor dovoljno iscrpan jer nije-

dan pravopis ne može biti, i nije, dosljedno fonološki ili pak dosljedno morfonološki. Svaki bi pravopis, bez obzira na pravopisni tip, trebao propisati na kojim se granicama rječotvornih i oblikotvornih morfema morfonološke promjene u pismu hoće ili neće bilježiti, a Babukić je to, veli Badurina, kao i Partaš, propustio učiniti. Na te je propuste četrdesetak godina kasnije upozorio Kušar u svojem pravopisu te on navodi kako tu nema drugoga pravila doli jednoga, veoma općenitoga i elastičnoga, a ono kaže da se u pisanju treba paziti na etimologiju riječi. Babukić je shvatio da *etimologijsko načelo* ne može samo po sebi biti dostatnim te da se ono nužno omjerava s pravogovorom, a uočava i to da se geslo *Govori za uči, piši za oči!* treba potanko razraditi ("to se samo po sebi nedade nikako naučiti..."). Babukić nakraju ipak nije napisao pravila po kojima bi se pisalo u ilirskom pravopisu. Nastojanja oko rješavanja pravopisnih pitanja filoloških škola obilježilo je devetnaesto stoljeće i u tom smislu autorica izabire kritički se i znanstveno pozabaviti još jednim čovjekom, veoma važnim za to pitanje, Franom Kurelcem. I on je, iako svjestan zahtjevnosti pisanja po njemu, gorljivo branio morfonološki tip pravopisa, te je, kao predstavnik riječke filološke škole, bio i zagovornikom očuvanja i rekonstrukcije starijih

oblika ne bi li se hrvatski jezik približio drugim slavenskim jezicima. Ostavi li se međutim pitanje pravopisnoga tipa postrani, Badurina nam zorno predočuje kako se druga pravopisna rješenja (veliko i malo slovo, sastavljeno i nesastavljeno pisanje, rečenični znaci...) suprotstavljenih filoloških škola mogu dovesti u relaciju te da se u tom pretpravopisnom razdoblju može govoriti o relativno stabilnoj pravopisnoj praksi i utrtom putu kodifikaciji hrvatske pravopisne norme. Utemeljeno i znanstveno govoriti o kodifikaciji hrvatskoga pravopisa, o iznimnoj važnosti Broza i njegova pravopisa te o kasnijim pravopisima i uspostavi, odnosno opredjeljenju za fonološko-morfonoški ili fonološko-morfološki pravopisni tip, ne može se bez poznavanja još jedne knjige i još jednog pravopisca, Marčela Kušara. I zato mu je Badurina posvetila dva velika poglavlja: „Pravopisni nazori Marčela (Marcela) Kušara” i „Knjiga zvana pravopis: u čemu je Marčel (Marcel) Kušar utjecao na Ivana Broza”. Kušar je pri utvrđivanju svojega pravopisnoga tipa u središte stavio odnos između pravopisne i pravogovorne norme te se odlučio za fonološki pravopis (”fonetičko” pisanje), a promišljao je i o metodologiji pisanja pravopisne knjige. *Nauka o pravopisu* nije pravopisni priručnik u pravom smislu te riječi, ali je ona uvelike utjecala na

Broza, o čemu on govori u predgovoru svojega pravopisa. Autorica među ostalim uspoređuje međusobne sličnosti, podudarnosti i razlike tih dvaju pravopisa. U studiji *Pravopis hrvatski – pravopis srpski* uspoređuju se temeljna pravopisna načela, fonološko i morfonološko, u hrvatskoj i srpskoj normi, a to se proučavanje temelji na dvama hrvatskim pravopisima (Boranić, 1930. i pravopis dviju Matica, 1960.), nastalima, ponajprije zbog političke situacije, pod većim utjecajem srpske pravopisne prakse. U obzir se uzima i Brozovo prvo pravopisno izdanje, Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971., Anić-Silićev pravopis te Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1994. godine, a s druge strane Badurina proučava i Beličeve pravopise (1923. i 1950.) te pravopis Peškana, Jerkovića i Pižurice iz 1994. godine. Zaključak je da je u povijesti hrvatske (pravo)pismenosti kad je riječ o fonološkom načelu bilo više elemenata morfonološkoga nego u povijesti srpskoga pravopisanja. Tu praksu nisu puno mijenjali ni hrvatski vukovci u srpskim lingvističkim krugovima zvani *zagrebačkom školom* (pritom se mislilo na Maretića, Boranića, Ivšića itd.). Posljednje tri studije drugoga poglavlja (*Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću*, *Hrvatski pravopisni kompleks: Novi Sad i hrvatski pravopis danas* te *Hrvatski pravopis u 90-im godinama 20. stolje-*

ća: *Povratak tradiciji ili restandardizacija pravopisne norme*) proučavaju i propituju hrvatski pravopis u punini smisla te (tih) riječi u 20. stoljeću. Na zanimljiv način autorica nam predočuje zbivanja oko pravopisa i jezika u tim početnim godinama 20. stoljeća, godinama koje su donijele Hrvatskoj samostalnost, odnosno, drugim riječima, novi državopravni status nužno je značio i promjenu statusa hrvatskoga standardnog jezika te se u tom smislu govori o njegovoj restandardizaciji. Restandardizacija se hrvatskoga pravopisa ogledala u različitim izdanjima Babićeva, Finkina i Moguševa pravopisa. Autori su, svjesni zahtjevnosti posla i svoje odgovornosti, odlučili pod okriljem *Jezične komisije Matice hrvatske* (kasnije *Jezično povjerenstvo*, 1992.) zatražiti mišljenje javnosti te su u studenom 1992. odaslali na adrese šest kulturnih, znanstvenih i političkih ustanova nacrt *Načela za usavršavanje hrvatskoga pravopisa* i zatražili izjašnjava-nje o iznesenim prijedlozima. Prvo se predloženo „usavršavanje” odnosilo na pisanje dugoga *jata* (*ie* umjesto dotadašnjega i sadašnjega *ije*), a drugo se odnosilo na morfonološko i fonološko pravopisno načelo. Oba su prijedloga sve anketirane ustanove odbile, tj. po njima je trebalo ostati sve po starom: *ije* i pravopis utemeljen na fonološkom načelu. Bilo kako bilo, najpoznatiji hrvatski

pravopisni trolist od „usavršavanja” nije odustao. Autorica u ovoj studiji uspoređuje dva izdanja *Hrvatskoga pravopisa* Babića, Finke i Moguša, ono iz 1971. i ono iz 2000. te na najvažnijim primjerima pokazuje kako su ta „poboljšanja” tekla. Jedno se od tih „poboljšanja” odnosilo i na nekadašnji *jat* i to u slučajevima kad se on nalazi iza pokrivenoga *r* (*/r/* kojemu prethodi koji suglasnik). U izdanju iz 1971. u takvim slučajevima iza pokrivenoga *r* dolazi *e*, a u izdanju iz 2000. dolazi *je*, uz „nekoliko” iznimaka. Taj se popis iznimaka stalno mijenjao (iz izdanja u izdanje) što zapravo pokazuje da to pravilo nije dobro te da se na taj način ne smije intervenirati u pravopisnu normu, odnosno u morfonološku strukturu jezika. S druge pak strane pisanje *e* iza pokrivenoga *r* bilo je dijelom hrvatske pravopisne tradicije jer je propisivano u starim pravopisima, npr. Brozov, Boranićev, Cipra-Klaićev. Sljedeće je „poboljšanje” usmjeravalo hrvatski pravopis više prema morfonološkom tipu (suglasnik *d* i *t* ne gube se u imenicama ispred samoglasnika + *-dac*, *-dak*, *-tac*, *-tak* i *-tka*, a iznimke su *otac*, *svetac* i *sudac*). „Popravci” su obuhvaćali i poglavlje o sastavljenom i nesastavljenom pisanju. Činjenica je da se broj jednorječnica kroz povijest hrvatskoga pravopisa nja povećavao, što je i logično uzme-mo li u obzir leksikalizacijske činje-

nice i procese, ali to se u svakom sljedećem izdanju Babićeva, Finkina i Moguševa pravopisa sve više dokidalo. Sljedeća je različitost petoga izdanja Babić-Finka-Moguševa pravopisa u tome što je propisano samo nesastavljeno pisanje niječnice uz enklitični oblik glagola *htjeti*. O tom su se pitanju vodile najveće pravopisne bitke te je ono, čini se ipak preuveličano i neutemeljeno, zadobilo jednu simboličku važnost.

Treća cjelina *Pravopisnih studija* nosi naslov: *Hrvatski pravopis u široj sociolingvističkoj perspektivi*. Na jezičnu se standardizaciju treba gledati kao na trajan proces u kojemu nužno postoje neke ključne točke koje onda taj proces usmjeravaju ili na neki način na njega utječu. U studiji *Standardizacijski procesi u 20. stoljeću* autorica nam govori upravo o tome, odnosno govori o odnosu standardnoga jezika i državne politike ili, drugim riječima, o standardnom jeziku kao sociolingvističkoj činjenici. Prateći slijed političkih zbivanja, dvadeseto se stoljeće s obzirom na jezik može podijeliti na nekoliko razdoblja: do 1941. (Kraljevina SHS i Kraljevina Jugoslavija), od 1941. do 1945. (Drugi svjetski rat i NDH), od 1945. do 1990. (FNRJ i SFRJ) i od 1990. (RH). Autorica se u skladu s tim ograničila na one najvažnije aspekte jezično-standardizacijske djelatnosti: na pravopisnu normu, na neke tipove

rječnika i na jezične savjetnike. Razdoblje Kraljevine SHS, a onda i Kraljevine Jugoslavije bilo je obilježeno jezičnim savjetništvom vukovskoga tipa, tj. štokavskim purizmom. Provedbu tih načela Badurina je sagledavala u trima jezičnim savjetnicima (Rožićevu, Andrićevu i i Maretićevu). Već 30-ih godina 20. st., u želji da se istaknu hrvatske jezične osobitosti, jezikoslovci počinju pisati i razlikovne rječnike (Benešić, Guberina-Krstić). Sljedeće je razdoblje obilježila *direktivna* jezična politika (NDH), a o tome najbolje svjedoče brojne zakonske odredbe i propisi. Ta je politika iznjedrila dva pravopisa (Klaić, 1942. te Cipra i Klaić, 1944.). I kako se povijest uvijek ponavlja, tako je i u novoj Jugoslaviji, tj. u NR Hrvatskoj prvo objavljen pravopis (Boranić, 1947.). Nakon toga izišlo je i posljednje Boranićevo izdanje, 1951. Ta jezična tolerantnost nije bila dugotrajna, pa je već 1960. godine u dvama izdanjima, dviju Matica, izišao zajednički pravopis. U to je vrijeme započet i rječnik, kolokvijalno zvan *adok*. Pokazalo se dakle da su se vladajuće politike gotovo uvijek upletale u pravopisni plan, ali su se veoma rado miješale i u leksičku jezičnu razinu. Posljednja studija *Standardizacija i restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća* govori dakle o posljednjem desetljeću 20. stoljeća, ali sa sviješću da nije

jednostavno govoriti samo o jednom desetljeću, a da se pritom ne dotaknu događaji koji su mu prethodili ili koji mu slijede. Zašto? Samim tim i zato jer je standardizacija proces, a ne nešto što ima strogo određene granice. Badurina u ovom poglavlju propituje i obrazlaže odnos hrvatskoga standardnog jezika prema ostalim standardnim jezicima izgrađenima na istoj, novoštokavskoj jezičnoj osnovici te objašnjava pokretače (hrvatski vs. srpski) mnogih normativnih (i paranormativnih) promjena u devedesetim godinama 20. stoljeća. Nakraju autorica ipak zaključuje da je došlo vrijeme „normalizacije normi i da danas uglavnom ima znatno manje zastranjivanja i eksperimenata u vezi s hrvatskim jezičnim normama”.

Knjiga *Pravopisne studije* prof. dr. sc. Lade Badurine hvalevrijedan je

prinos hrvatskoj filologiji, standardologiji i hrvatskom pravopisanju, a pisana je visokim znanstvenim stilom s poznatim i nezaobilaznim Badurininim znanstvenim žarom. Iskustvo u nastavi i predavanjima ostavilo je pečat i na knjizi, pa je njezin jezik (i stil) pristupačan, tečan, pitak i jednostavan te je knjiga koju imamo pred sobom iznimno korisno štivo ne samo za jezikoslovne stručnjake i studente kroatistike (i studente drugih filoloških grupa), već i za sve ostale jezične entuzijaste. Prof. dr. sc. Lada Badurina svojim je ukupnim znanstvenim radom i djelovanjem na pravopisnoj problematici (i općenito i konkretno) odavno udarila veoma snažne i duboke temelje „nauci o pravopisu”, stoga su i njezine *Pravopisne studije* nezaobilazna literatura svakom ozbiljnijem budućem istraživanju.

Ermina Ramadanović